

ІСТОРІЯ НАУКИ ТА УКРАЇНОЗНАВСТВО

УДК 94:378.4:62(477.54)НТУ "ХПІ" + 908(477) + 008(477) + 001(477)(09) doi: 10.20998/2227-6890.2025.1.12

О.Є. ТВЕРИТНИКОВА, І.В. ДВОРКІН, М.В. ГУТНИК

*Автори вдячні за допомогу у підготовці
статті колективу кафедри українознавства,
культурології та історії науки*

РОЗВИТОК КАФЕДРИ УКРАЇНОЗНАВСТВА, КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА ІСТОРІЇ НАУКИ НТУ «ХПІ» КРІЗЬ ПРИЗМУ ЧАСУ

У статті комплексно розглядається історія кафедри українознавства, культурології та історії науки НТУ «ХПІ» від появи першої у закладі вищої освіти історичної кафедри й до сьогодення. Представлено внесок співробітників історичних та культурологічних кафедр НТУ «ХПІ» у викладання соціально-гуманітарних наук, показані їхні наукові здобутки; розкрито науково-дослідну діяльність кафедри, реалізацію нею міжнародного німецько-українського проекту «Харків – поранене місто» на порталі Copernico, обґрунтовано роль музею «Слобожанські скарби» ім. Г. Хоткевича як важливого етнографічного осередком м. Харкова. Особлива увага приділена періоду незалежності України, а також викликам періоду російсько-української війни.

Ключові слова: кафедра українознавства, культурології та історії науки, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут».

О.Ye. TVERYTNYKOVA, I.V. DVORKIN, M.V. GUTNYK

DEVELOPMENT OF THE DEPARTMENT OF UKRAINIAN STUDIES, CULTURAL STUDIES AND HISTORY OF SCIENCE OF NTU "KhPI" THROUGH THE PRISM OF TIME

The article comprehensively examines the history of the Department of Ukrainian Studies, Cultural Studies, and History of Science of NTU "KhPI" from the appearance of the first history department in the institution of higher education to the present day. The contribution of the staff of the historical and cultural departments of NTU "KhPI" to the teaching of social sciences and humanities is presented, and their scientific achievements are shown; the research activities of the department, its implementation of the international German-Ukrainian project "Kharkiv - a wounded city" on the Copernico portal, were disclosed, the role of the Slobozhanski skarby Museum named after G. Khotkevych as an important ethnographic center of Kharkiv is substantiated. Special attention is paid to the period of Ukraine's independence, as well as the challenges of the period of the Russo-Ukrainian war.

Key words: Department of Ukrainian Studies, Cultural Studies and History of Science, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute".

Постановка проблеми. Цього року Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (НТУ «ХПІ») відзначає своє 140-річчя, тож актуальним є різнобічне вивчення історії закладу вищої освіти. На нашу думку, дослідження історії університету важливе під різними ракурсами, зокрема це інституційна історія його підрозділів. У запропонованій статті висвітлюється історія кафедри українознавства

культурології та історії наук (УКІН) як важливого підрозділу, що розвивався і трансформувався разом із університетом.

Кафедру УКІН утворено у 2018 році на основі кооперації трьох кафедр НТУ «ХПІ»: політичної історії (заснована у 1957 р.), етики, естетики та історії культури (1977 р.) та історії науки і техніки (2004 р.). Після об'єднання трьох гуманітарних кафедр новостворену кафедру УКІН очолив доктор

історичних наук, професор Володимир Миколайович Скляр. З 2023 року кафедру очолює доктор історичних наук, професор Олена Євгенівна Тверитникова. Підрозділ входить до складу Навчально-наукового інституту соціально-гуманітарних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній українській історіографії історія НТУ «ХП» представлена низкою робіт, у тому числі узагальнюючого характеру [1–7]. Зокрема такі роботи містять інформацію з історії різних підрозділів університету, у тому числі кафедр. Окремі дослідження присвячуються історії та сьогоденню різних підрозділів університету, зокрема факультетів (сьогодні навчально-наукових інститутів) [8]. Важливим джерелом інформації для написання узагальнюючих робіт можуть слугувати публікації про наукові заходи [9], а також офіційні сайти установ та їхніх підрозділів [10; 11].

Мета статті – комплексно висвітлити історію кафедри УКІН «НТУ «ХП», показати сучасний стан її роботи та окреслити можливі напрями подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Викладання гуманітарних дисциплін у НТУ «ХП» сягає 1920-х років. Історичні та інші гуманітарні дисципліни викладалися, головним чином, з ідеологічною метою, що було притаманне тоталітарному режиму з суворим партійним контролем.

Запровадження в інституті соціально-економічних предметів наштовхнулося на складну проблему – відсутність викладацьких кадрів. Ці предмети у повному обсязі вдалося забезпечити викладацькими кадрами для прискореного випуску інженерів у 1921 році, а також на робітничому факультеті в 1921–1922 навчальному році. На основних факультетах ці предмети не викладалися, бо не було кому їх вести (до 1923 року були викладачі-сумісники циклу соціально-економічних наук: Володимир Леонтійович Єлін-Мигальський, Анатолій Павлович Машкін, Микола Іванович Підзолков, Мусій Юхимович Равич-Черкаський, Григорій Євсійович Рохкін, Семен Юлійович Семковський (Бронштейн)). У 1923 р. всі 4 викладацькі одиниці з суспільно-економічних предметів були вакантними. Лише у 1924 році Василь Іванович Даль-Чумаченко (надалі, доктор наук) почав викладати «Історію соціальних рухів». Проте за два роки – він викладач хімічної технології, декан хімічного факультету. З 1924 по 1928 рр. історичний матеріалізм викладала Ганна Семенівна Кочаровська, згодом, професорка. У 1933 році замість кількох окремих курсів був запроваджений єдиний курс історії партії.

20 квітня 1957 року у ХП була сформована кафедра історії КПРС, яка в 1991 році була перейменована на кафедру політичної історії. З часу об'єднання ХП у 1949 року до 1972 рік керівництво кафедрою історії КПРС здійснював кандидат історичних наук, доцент Павло Іванович Соломатін. Далі, впродовж шести років – заслужений діяч науки і техніки, лауреат Державної премії УРСР, доктор

історичних наук, професор Сергій Зиновійович Голіков. У той час професорсько-викладацький склад кафедри складався у більшості з колишніх військових, ветеранів Другої світової війни та збройних сил. Серед них були Михайло Васильович Цумовенко, Федір Аполлонович Олейник, Олександр Михайлович Олейников, Геннадій Іванович Кобзар та інші. Впродовж 1978 р. очолював кафедру професор Георгій Мойсейович Складнев. Наступні 39 років кафедру очолював кандидат історичних наук, професор Віталій Іванович Ніколаєнко. У 1990 р. кафедра отримала назву – кафедра політичної історії [3, с. 190].

Із здобуттям Україною незалежності курс історії України став загальнообов'язковим і його викладання було доручено викладачам кафедри політичної історії. Протягом 1990-х рр. колективом кафедри опубліковано близько двохсот наукових праць, більше десяти монографій, навчальних посібників з історії України, була розроблена концепція із виховної роботи в університеті. Зокрема, у 1994 році був виданий конспект лекцій з курсу «Історія України з давніх часів до наших днів: соціально-політичні аспекти»; курс лекцій «Історія науки і техніки» (авторський колектив Л.М. Бесов, В.В. Ковалевський, В.В. Морозов, В.І. Ніколаєнко) [3, с. 250].

Кафедра політичної історії активно працювала над вивченням і популяризацією історії НТУ «ХП». Була підготовлена серія з чотирьох книг «Харківський політехнічний», присвячені найвизначнішим подіям і фактам з життя університету, його вченим та педагогам, історії кафедр, факультетів, інших навчальних і наукових підрозділів, відомим випускникам. У 2010 році колектив підготував ґрунтовну працю: «Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Історія розвитку. 1885–2010».

Науковий потенціал кафедри підкріплювався захистами дисертацій. Так у 1994 році викладач Леонід Петрович Савченко підготував кандидатську дисертацію «Національне самовизначення України як фактор дезінтеграції СРСР у відображенні періодичної преси. 1985–1991 рр.» (1994 р.); у 1999 році відбувся захист докторської дисертації Леоніда Михайловича Бесова на тему: «Управління науково-технічним розвитком промисловості України у 70–80-ті роки ХХ століття: Уроки історії». У 2005 році відбувся захист докторської дисертації Василя Івановича Силантьєва «Влада і православна церква в Україні (1917–1930 рр.)»; Євгенія Костянтинівна Шишкіна у 2007 році захистила дисертацію за темою: «Незагальнообов'язкові паперові гроші (бони) України 1914–1925 років як історичне джерело»; у 2008 році відбувся захист кандидатської дисертації старшого викладача (з 2009 р. – доцента) Володимира Вікторовича Кабачека «Діяльність місцевих державних органів України по розвитку промисловості в 1921–1922 рр.»; наступного року Ігор Володимирович Дворкін підготував дисертацію – «Трансформація музейної справи Наддніпрянщини у 1805–1920 рр. (за

матеріалами Полтавської, Харківської, Чернігівської губерній та м. Києва)»; Світла Степанівна Телуха у 2010 році захистила дисертацію за темою: «Церковно-адміністративна та громадсько-політична діяльність митрополита Антонія (Храповицького) в Харківській єпархії (травень 1914 – червень 1918 років)».

Викладачі кафедри політичної історії активно залучали студентів до наукової роботи з історії України. Починаючи із 1990-х років студенти регулярно брали участь у наукових конференціях у різних містах України. Також у НТУ «ХПІ» у 2001 році за ініціативи В. І. Ніколаєнка була проведена перша студентська конференція – «Україна й світ: минуле, сучасне та майбутнє». Чисельність студентів, що брали участь, а також кількість секцій з роками збільшувалася [3, с. 324]. Традиція проведення Всеукраїнської конференції «Україна і світ» зберігається і сьогодні. У ній беруть участь не лише студенти й аспіранти НТУ «ХПІ», а й багатьох інших навчальних закладів. Крім навчальної та наукової роботи, викладачі кафедри виконували значний обсяг організаційно-адміністративної роботи у межах НТУ «ХПІ». Так, у 1996–2003 роках доцент Л.П. Савченко був заступником декана факультету управління бізнесом, а доцент В.В. Кабачек у 2005–2016 роках очолював підготовче відділення НТУ «ХПІ».

Кафедра етики, естетики та історії культури та була заснована у 1977 р. під назвою кафедра етики, естетики та наукового атеїзму. Першою очільницею стала доцент С.М. Шитова (1977–1978), яка згодом перейшла на роботу у Харківську державну академію фізичної культури. Впродовж 1978–1979 рр. кафедрою керував доцент В.П. Співак. Наступні шість років кафедрою завідував кандидат філософських наук, професор Віктор Олексійович Лозовий [12]. Вчений став першим керівником Лабораторії соціологічних досліджень з проблем виховання студентів ХПІ (заснована у 1977 р.). У цей період були визначені пріоритетні напрямки роботи кафедри, а саме розвиток моральної та естетичної культури студентів, дослідження навчально-виховного процесу, професійної орієнтації абітурієнтів і студентів тощо.

Впродовж 1985–2005 років кафедру очолювала кандидат філософських наук, доцент Ольга Павлівна Тарасова. У 1990-ті роки колектив кафедри викладав кілька нормативних дисциплін та спецкурсів. Провідним курсом кафедри, що декілька разів змінював свою назву та підходи до викладання був обов'язковий курс «Історія української культури». Також викладалися «Релігієзнавство», «Етика та естетика», «Етика ділових відносин», «Ділова етика та діловий етикет». Завдяки О.П. Тарасовій кафедрі та навчально-методичний кабінет було прикрашено колекцією робіт художника В.Є. Бондара та фантазійних скульптур у народному стилі П.Ф. Мося [8, с. 57–59].

Вагомий внесок у розвиток кафедри внесли доцент Юрій Дмитрович Безрученко, Голова Ради

Ветеранів НТУ «ХПІ», який тривалий час викладав курс «Етика та естетика» та доцент к.ф.н. Семен Борисович Коган, який викладав курси «Науковий атеїзм», а, згодом, «Релігієзнавство».

Кафедра виступала куратором Ліванського та Болгарського земляцтв. Зараз це нехарактерна форма студентських об'єднань, однак у 1980-ті роки суспільні організації, що об'єднували студентів, які прибули з однієї країни, відігравали важливу роль. Зокрема Болгарське земляцтво об'єднувало 89 своїх громадян. Ця форма виховної роботи була ефективним інструментом контролю за навчанням. Також відбувалося долучення до культури країни навчання – викладачі кафедри зі студентами відвідували музеї та виставки.

У 1990 році кафедра змінила назву на етики, естетики та історії культури.

У 1995 році доцент Михайло Михайлович Красіков та студенти ХПІ зібрали перші десятки експонатів та розпочали фольклорно-етнографічні дослідження традиційної народної культури (переважно Слобожанщини) та міських субкультур (дитячої, студентської, армійської та ін.). Так було започатковано етнографічний музей «Слобожанські скарби» ім. Г. Хоткевича, який офіційно відкрито для відвідувачів у жовтні 1997 року.

Сьогодні колекція музею – понад 1 тис. одиниць зберігання. Музей став важливим етнографічним осередком м. Харкова. Студенти під керівництвом М.М. Красікова неодноразово вирушали в фольклорно-етнографічні експедиції (частіше – байдаркові) по Харківщині, Сумщині, Луганщині, Донеччині, в Прикарпаття, Закарпаття, Крим. Було проведено сотні виставок як в ХПІ, так і в закладах освіти та культури Харківщини та Сумщини, зокрема: «Харківський фотопаралелізм», «Місто, яке ми втрачаємо», «Харківські дворики», «Останні мазанки Харкова» та ін. Було реалізовано чимало помітних у місті проєктів, низку культурологічних фестивалів, які широко висвітлювали ЗМІ. Першим був проведений у 1997 році міжнародний культурологічний фестиваль «Art Way – 97», останнім – «Art Way – 2017». У 2015 р. організовані «Фестиваль актуальної пам'яті» та «ХПІ мистецький: особистості». Музей проводив як міські студентські-краєзнавчі конкурси-виставки, так і загальноуніверситетські: «1941–1945: Фотоісторія у родинному альбомі», «Історія одного трикутника», «Недитяче дитинство», «Моя мала Батьківщина: освідчення у любові». 10 квітня 2019 року у Палаці студентів відкрилася галерея «ART KhPI», засновником і директором якої став М.М. Красіков [8, с. 69–76].

З 2005 року до об'єднання кафедр завідувачкою була Олена Олександрівна Петутіна. Авторським колективом кафедри за її редакцією був виданий навчальний посібник «Історія української культури» у двох частинах (2011, 2012) та довідник «Українська культура в іменах» (2017). Для студентів культурологічного факультету ХДАК і філософського факультету ХНУ ім. В.Н. Каразіна кафедра етики, естетики та історії культури стала базою для проходження педагогічної практики [8, с. 63].

На кафедрі в різні часи працювали такі викладачі як доцент Ірина Прокопівна Кужельна; доцент, Заслужена артистка УРСР, співкерівниця студентського театру «Політехнік» Валентина Михайлівна Сухарева; професор, доктор філософських наук Тетяна Степанівна Воропай; професор, доктор філософських наук Олександр Вячеславович Голозубов; професор, доктор мистецтвознавства Лариса Леонідівна Савицька.

У 2009 році кафедра увійшла до складу факультету інтегральної підготовки, а з 2016 року – факультету соціально-гуманітарних технологій. Після утворення об'єднаної кафедри на ній продовжили свою викладацьку роботу професор О.О. Петутіна, професор М.М. Красіков, доцент В.В. Маліков, доцент М.М. Міщенко, доцент Н.В. Фрадкіна, доцент О.В. Гайдамачук, доцент Н.В. Вандишева-Ребро.

Кафедра історії науки і техніки була утворена 01 вересня 2004 року шляхом відокремлення від кафедри політичної історії. Доценти Світлана Сергіївна Ткаченко, Володимир Миколайович Скляр, старший викладач Іван Степанович Понеділок та доктор історичних наук, професор Леонід Михайлович Бесов стали ядром новоствореної кафедри історії науки й техніки.

Кафедру очолив професор Бесов Леонід Михайлович – засновник школи історії науки і техніки в НТУ «ХПІ». Л.М. Бесов є науковим керівником дисертаційних робіт докторів історичних наук: І.Є. Александрової, А.В. Харука; кандидатів історичних наук: Н.І. Посвятенко, Н.Г. Анненкової, М.В. Гутник, О.Є. Тверитникової, Т.В. Мельник, І.М. Черниш, І.М. Криленко, І.О. Анненкова, Ю.Ю. Кошкаррова.

Кафедра стала першою в Україні спеціалізованою структурою, що займалася дослідженням історії науки і техніки. Упродовж 2005–2011 рр. кафедра стала базою для захисту 10 дисертацій.

За перші роки функціонування кафедри тут були видані друком два навчальних посібники (один з грифом МОН України), чотири монографії. Опубліковано понад 80 статей у фахових виданнях. На основі договорів налагоджено співробітництво з ДУ ІДНТПтаІН ім. Г.М. Доброва НАН України, Національним університетом «Львівська політехніка» та ін. Спільно з Інститутом проблем машинобудування ім. А.М. Підгорного НАН України в рамках програми діяльності навчального комплексу «Ресурс» проводилася професійно-орієнтована робота. Спільно зі дослідниками НДЧ НТУ «ХПІ» виконана робота за держзамовленням «Діяльність вищої технічної школи в підвищенні ефективності промислового виробництва на етапі НТР».

У 2006 році на базі НТУ «ХПІ» проведено Всеукраїнську науково-методичну конференцію «Історія науки і техніки в університетах України», в якій взяли участь понад 120 осіб із 38 навчальних і академічних установ одинадцяти міст України.

Впродовж 2006–2008 років спільно з науково-дослідною частиною НТУ «ХПІ» кафедра була виконавцем державної тематики на замовлення МОН України «Інноваційна діяльність вищої технічної школи України у підвищенні науково-технічного рівня промислового виробництва на етапі науково-технічної революції» [13, с. 15, 16].

З 2011 року кафедрі очолив професор Володимир Миколайович Скляр. Значна увага приділялася не тільки викладанню дисципліни «Історія науки і техніки», але й підготовці науково-педагогічних кадрів. Тут потужно функціонувала аспірантура та докторантура, а також спеціалізована вчена рада К 64.050.16 зі спеціальності 07.00.07 – історія науки і техніки, де в цілому захищено 22 кандидатські дисертації.

Важливою складовою роботи кафедри історії науки і техніки стала участь співробітників у загальноукраїнських та міжнародних конференціях. Кафедра також виступала співорганізатором таких зустрічей. Так, у листопаді 2012 році у НТУ «ХПІ» була проведена Всеукраїнська науково-практична конференція «Кирпичовські читання з історії науки і техніки». У цьому масштабному заході взяли участь представники близько 50 ЗВО. Була організована робота секцій «Методологія історії науки і техніки та методика її викладання у вищій школі», «Історія природознавчих наук», «Історія техніки», «Історія соціогуманітаристики» [9].

Колишні випускники аспірантури кафедри історії науки і техніки – доцент Марина Валеріївна Гутник яка захистила у 2010 р. кандидатську дисертацію: «Науково-дослідна робота у Харківському політехнічному інституті (1950–1980-ті роки). Історико-методологічні аспекти» та доцент Сергій Анатолійович Радогуз, який захистив кандидатську дисертацію «Професор В.Л. Кирпичов (1845–1913) – вчений, освітянин та один із організаторів вітчизняної технічної науки» у 2017 р. продовжують працювати на об'єднаній кафедрі УКІН. Вони разом із професором Андрієм Олексійовичем Ларіним, доцентами Світланою Сергіївною Ткаченко та Дмитром Юрійовичем Журило продовжили працювати на кафедрі УКІН.

Сьогодні кафедра УКІН (Тут та нижче використані матеріали сайту кафедри УКІН <https://web.kpi.kharkov.ua/ukin/>) забезпечує викладання низки історичних та соціально-гуманітарних дисциплін для здобувачів освіти усіх рівнів. Кафедра забезпечує викладання дисципліни «Історія та культура України» для усіх спеціальностей НТУ «ХПІ», а також професійно-орієнтованої навчальної дисципліни «Історія науки і техніки». Для студентів окремих спеціальностей бакалаврських програм викладаються «Етика ділових відносин», «Релігієзнавство», а також авторські курси «Історія освіти», «Цифрова історія», «Історія туризму», «Історія Харкова» тощо. Кафедра підготувала та планує впровадити з 2025/2026 навчального року низку українознавчих дисциплін для здобувачів освіти магістерського рівня («Історія

української державності», «Історія і культура Слобідської України», «Етномовні процеси в Україні»). Викладання значної кількості дисциплін забезпечується українською та англійською мовами. Шість викладачів кафедри мають сертифікати з англійської та німецької мов рівня B2 та C1. Для здобувачів пропонуються курси «History of science and technology», «Oral History», «History and Culture of Ukraine», «History of money», «Historical memory and politics of memory in contemporary Ukraine», «Digital History», «History of University education».

На кафедрі діють студентські наукові гуртки «Історик» (заснований у 2019 р., співкерівники – професор Л.П. Савченко, доцент І.В. Дворкін) і «Культурології та краєзнавства» (заснований у 2023 р., співкерівники професор М.М. Красіков, доцент Н.В. Фрадкіна). Гуртки забезпечують широке залучення студентів усіх спеціальностей до історичних, краєзнавчих та культурологічних досліджень. Завдяки залученості до роботи гуртків студенти мають можливість взяти участь у I турі Всеукраїнської студентської олімпіади з історії України, підготувавшись до неї з фаховими викладачами; під науковим керівництвом спеціалістів стати авторами наукових розвідок у галузі історії України, української культури, науки і техніки; відвідати наукові та науково-популярні заходи, організовані викладачами кафедри та запрошеними науковцями; взяти участь у роботі наукових конференцій у Харкові та інших містах України, зокрема щорічної студентської наукової конференції «Україна і світ», отримавши наукову публікацію тез доповідей. Робота гуртків проводиться з метою виявлення та залучення обдарованої молоді до наукової діяльності, поглибленого вивчення студентами історії та культури України, набуття навичок науково-дослідної роботи та застосування отриманих знань на практиці, обговорення актуальних проблем історичної науки, розширення загального і професійного світогляду та підвищення конкурентоспроможності НТУ «ХП».

У 2023 році кафедра УКІН брала участь у Всеукраїнському конкурсі стартапів CIG (Chernovetskyi Investment Group) R&D Lab (м. Харків). Під науковим керівництвом завідувачки професор Олени Тверитникової на конкурс було представлено роботи здобувачів освіти магістерського рівня групи ІКМ-М523а К. Гуртового та К. Коцкало. У листопаді 2023 року у II турі Всеукраїнського конкурсу стартапів CIG (Chernovetskyi Investment Group) R&D Lab (м. Харків) робота К.Д. Коцкало увійшла до десятки найкращих (5 місце).

Кафедра традиційно активно займається науково-дослідною діяльністю. Тематика наукових розвідок є складовою частиною досліджень університету в галузі соціально-гуманітарних наук. Укладені договори про співпрацю з Інститутом досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки імені Г.М. Доброва НАН України та іншими

установами. Викладачі кафедри активно співпрацюють з іноземними колегами та інституціями.

Серед наукових інтересів викладачів кафедри історія науки і техніки, історія вищої школи, історія української науки і техніки, електротехніки, фізики, радіотехніки, електротранспорту (професор О.Є. Тверитникова); українознавство, етнологія, історія науки, етномовні процеси в Україні у XX – на початку XXI ст., історія вищої школи (професор В.М. Скляр); медичне краєзнавство Харкова, соціальна історія медицини. (професор І.Ю. Робак); історія вітчизняної суспільно-політичної думки; теорія краєзнавства; методика викладання гуманітарних дисциплін, історія української державності (професор Л.П. Савченко); історія механіки та теорії коливань, динаміка машин, вібраційна діагностика, теорія коливань (професор А.О. Ларін); історія культури Слобожанщини, культурологія, етнологія, фольклористика, мистецтвознавство, історія та теорія літератури (професор М.М. Красіков); методологія історичної науки, цифрова історія, інструменталізація історії, історичне джерелознавство, спеціальні історичні дисципліни, боністика (доцент Є.К. Шишкіна); історія вищої технічної освіти, історія матеріалознавства, історія української науки і техніки (доцент М.В. Гутник); історія музейної справи, пам'ять про Другу світову війну в Україні, сучасна українська історіографія, міжетнічні відносини (доцент І.В. Дворкін); соціальна історія, усна історія, студії травми, жіноча історія (доцент С.С. Телуха), Українська революція 1917–1921 рр., історія інформаційної та гібридної війни (доцент Я.В. Мотенко); філософія культури, філософська антропологія, філософія мови, історія української і західноєвропейської культури, українське і світове мистецтво, етика, естетика (доцент О.В. Гайдамачук); історія української науки і техніки, історія металургії, науковці-особистості в історії НТУ «ХП», історія вищої освіти (доцент Д.Ю. Журило); УСРР 1920-х рр. в українській історії, українська промисловість часів непу, науковці-особистості в історії НТУ «ХП» (доцент В.В. Кабачек); етнологія, українознавство, історія та культура України, звичаєве право, гендерна історія та ЛГБТІК+ студії (доцент В.В. Маліков); філософія та герменевтика культури, філософська антропологія, сучасний розвиток української культури та мистецтва (доцент М.М. Міщенко-Рава); історія інженерної освіти у другій половині XIX – на початку XX ст., розвиток енергетики та електроніки в Україні; STEM-освіта (доцент С.А. Радогуз); історія науки і техніки (доцент Д.Ю. Журило); духовна культура, духовність, етична проблематика, філософія, культура Слобожанщини (доцент Н.В. Фрадкіна).

Протягом 2022–2025 років кафедра виконує ініціативну науково-дослідну роботу «Розвиток науки, освіти та культури Слобідської України другої половини XIX – початку XXI ст.». Номер державної

реєстрації: 0122U201252 (керівник – професор О.Є. Тверитникова).

Важливою складовою роботи кафедри УКІН є методична робота. Протягом останніх років було видано низку підручників, навчальних посібників та методичних вказівок. Практично кожна дисципліна, що викладається, забезпечена методичними вказівками до практичних (семінарських) занять, конспектом (курсом) лекцій тощо. Серед новітніх видань «History and Culture of Ukraine: the world dimension» (2022 р. авторка – М.В. Гутник), «Історичні нариси з розвитку техніки в Україні: колективна монографія за заг. ред. Гріффена Л.О.» (2023 р., автори – О.Є. Тверитникова, Д.Ю. Журило), «Коротка історія математики з найдавніших часів до XIX століття» (2023 р., автор А.О. Ларін), «Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Історії та культура України»» (2024 р. колектив авторів, «Україна у «довгому» XIX столітті: історія, наука та культура» (2024 р., автори – Н.В. Фрадкіна, І.В. Дворкін, Д.Ю. Журило); «Історія науки й техніки» (2025, автори: О. Тверитникова, М. Гутник, Д. Журило, С. Радогуз).

Викладачі кафедри беруть активну участь у міжнародних проєктах, є отримувачами міжнародних грантів для проведення досліджень та регулярно представляють результати досліджень на міжнародних конференціях, форумах, симпозіумах, семінарах, виступають запрошеними лекторами. Особливо активно ця робота провадиться у період після початку повномасштабного російського вторгнення. Викладачі кафедри всіляко сприяють розповсюдженню інформації про історію та культуру України на багатьох міжнародних заходах.

Так, професор М.М. Красіков 25 жовтня 2022 року у Берліні взяв участь у німецько-українському науково-освітньому проєкті під егідою Konrad Adenauer Stiftung «Science at Risk. Lecture series. Ukraine and Kharkiv region in war time BM 22-S020» – виступив із доповіддю «Слобідська Україна: маркери ідентичності».

У 2022–2023 рр. доцент Є.К. Шишкіна та доцент С.С. Телуха взяли участь у проєкті зі збору відео та аудіо інтерв'ю з українськими біженцями у Німеччині. За результатами було зібрано 100 усних історій та підготовлено в монографію «Unsagbar: Erlebensgeschichten ukrainischer Frauen über die russische Invasion und Flucht nach Deutschland». Було проведено серію презентацій монографії зокрема: 08 лютого 2024 р. відбувся виступ доценток на семінарі, який був організований «Prizma Ukraine: War, Migration, Memory. Research Network Eastern Europe», Берлін; 29 лютого 2024 року Є.К. Шишкіна та С.С. Телуха взяли участь у презентації книги для серії онлайн-семінарів Української асоціації усної історії «Поле. Ризики. Війна».

У лютому 2024 року завдяки праці доцентки С.С. Телухи та аспіранта Є.В. Телухи був реалізований міжнародний німецько-український проєкт «Харків – поранене місто» на порталі Sorapico – наукової організації, що працює у сфері

комунікації та освіти щодо культурної спадщини та представляє інформацію про спільну історію та спільну культурну спадщину у Східній Європі у привабливий та науково обґрунтований спосіб. Проєкт висвітлює історії та досвіди харків'ян які не виїжджали з Харкова після повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Проєкт має відеоконтент, що доповнений тізерами до інтерв'ю, науковими статтями про історію Харкова, особливості проведення усної історичних досліджень під час воєнних дій та інформацією про улюблені місця пам'яті харків'ян.

Професорка О.Є. Тверитникова, доцентка М.В. Гутник та аспіранти В. Хіхло й С. Ругаленко є учасниками наукового проєкту DAAD scholarship «Ukraine digital: Ensuring academic success in times of crisis» in the project of Leibniz University Hannover «Open Educational Resources with Ukraine» (2022, 2024, 2025). У межах проєкту було підготовлено 8 відео лекцій з курсу «Історія науки і техніки», де представлено розвиток знань у стародавньому Єгипті, Месопотамії, проаналізовано етапи античної науки та технології середньовіччя, розглянуто урбанізацію міст та електричного трамваю, дослідження з фізики у Харкові та інновації в електричній науці. У 2025 р. до проєкту долучився доцент В.В. Маліков та аспірант П. Макаров [14].

Доцент І.В. Дворкін впродовж жовтня 2023 року – лютого 2024 року був учасником стипендіальної програми для українських науковців – Sustaining Ukrainian Scholarship із проєктом «Пам'ять про Другу світову війну в сучасній Україні». Протягом цих 5 місяців він проводив своє дослідження (віддалено) у Центрі перспективних досліджень (м. Софія, Болгарія) – Centre for Advanced Study (CAS Sofia). 12 грудня 2023 року І.В. Дворкін провів он-лайн вебінар в Британській Асоціації Слов'янських та Східноєвропейських Студій (BASEES).

Доцентка О.В. Гайдамачук кілька років є учасницею міжнародного науково-дослідницького проєкту «Призма Україна: війна, міграція, пам'ять» на Форумі трансрегіональних студій в Берліні. У рамках цього проєкту протягом 2024 року О.В. Гайдамачук була стипендіаткою Фонду Герди Хенкель та учасницею різних ініціатив. Доценти кафедри Ольга Гайдамачук та Ігор Дворкін взяли участь у підготовці колективного видання «War, Migration, Memory. Perspectives on Russia's War Against Ukraine», яке було опубліковане наприкінці 2024 року.

Кафедра УКІН здійснює співпрацювати з організаціями «Science at Risk» та University New Europe у менторських цілях та партнерстві для розбудови міжнародної співпраці та створення умов що сприяють інтеграції випускників університету, аспірантів кафедри до європейської наукової спільноти. Сьогодні налагоджено зв'язки з Лейпцигським університетом (Німеччина) та ведуться переговори щодо партнерства в програмах академічної мобільності.

З нагоди другої річниці початку широкомасштабного російського вторгнення в Україну 24 лютого 2024 року у міській ратуші Лейпцига (Німеччина) доцент С.С. Телуха представила своє дослідження та прочитала лекцію про досвід тих, хто був змушений покинути Україну. Програма, організована українською культурною ініціативою Dozwilla Leipzig та Leipzig helps Ukraine за підтримки міського партнерства Лейпциг-Київ та з привітанням від бургомістра Лейпцига Бурггарда Юнга.

10–11 лютого 2025 року доцентка Є.К. Шишкіна виступила з презентацією «Концепція «Номо Sovieticus» Зінов'єва як складова Z-ідеології» на воркшопі «Неоєвразійські історії: імперська політика та наративи минулого» у Вільному університеті Берліна.

З 2020 року на кафедрі здійснюється підготовка докторів філософії з історії та археології (спеціальності 032 – історія та археологія) за освітньо-науковою програмою «Історія науки та українознавство». Станом на листопад 2024 р. підготовку за ОНП «Історія науки та українознавство» третього (доктора філософії) рівня вищої освіти проходять 20 аспірантів (наукове керівництво здійснюють професор О.Є. Тверитникова, професор В.М. Скляр, професор І.Ю. Робак, доценти Є.К. Шишкіна, М.В. Гутник, І.В. Дворкін, С.А. Радогуз).

Багато здобувачів освіти вступили до аспірантури з метою подальшого кар'єрного зростання у галузях своєї попередньої професійної діяльності – роботи у Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут» (М. Заверюченко), Харківському історичному музеї ім. М.Ф. Сумцова (Ю. Стаднік), Центральному державному науково-технічному архіві України у м. Харків (Ю. Коваль), Музеї історії ХНУМГ ім. О.М. Бекетова (Ю. Білас), Українському державному інституті культурної спадщини (Я. Ліхолетов), ОКЗ «Харківський науково-методичний центр охорони культурної спадщини» (В. Іванов), Державному підприємстві «ХКБМ» (С. Меньшиков) та ін.

Незважаючи на важкі умови життя прифронтового міста, кафедра УКІН реалізовує кілька освітніх та науково-просвітницьких проєктів. Так, професор М.М. Красіков в часи повномасштабної війни провів низку заходів у рамках проєктів «Я пам'ятаю... Життя в традиції» та «Етнографічні посиденьки з Михайлом Красіковим». Також ним були наживо проведені меморіальні подорожі для усіх харків'ян «Харків Зінаїди Серебрякової» та «Локації українського Харкова» – відкриті безкоштовні екскурсії Гончарівкою, Основою, Заїківкою та Аравією. У складі журі турніру «Юних істориків» під егідою Харківської державної адміністрації більше 10 років поспіль задіяно викладачів кафедри УКІН, доцентів В.В. Кабачека, І.В. Дворкіна, Д.Ю. Журила. Щоліта викладачі кафедри задіяні у приймальній комісії з історії України на всіх навчально-наукових

інститутах. Проводять олімпіади з історії для школярів та студентів перших курсів.

Висновки. Отже, кафедра УКІН, що була утворена у 2018 р., має значно довшу історію, що сягає 1920-х рр. Історія кафедри безпосередньо пов'язана із історією НТУ «ХПІ», відображає зміни, що відбувалися в галузі вищої освіти України у різні періоди. Серед пріоритетних напрямків роботи кафедри – удосконалення організації навчального процесу, методики та методології викладання дисциплін відповідно до нових нормативних документів, підготовка навчальних програм у зв'язку зі змінами у навчальних планах, методичних матеріалів для дистанційного навчання, а також пошук нових ефективних форм навчально-виховної роботи із здобувачами освіти. У найближчих планах кафедри – забезпечення викладання історичних, культурологічних та українознавчих дисциплін на всіх рівнях освіти – бакалаврському, магістерському, доктора філософії; підготовка видань до 140-річчя НТУ «ХПІ»; випуск аспірантів кафедри із успішним захистом дисертацій тощо.

Список джерел інформації

1. 135 років Національному технічному університету «Харківський політехнічний інститут». *Історія та сучасність* (2020). Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т»; заг. ред. Є.І. Сокола. Х.: Раритети України. 332 с.
2. Журило А.Г., Журило Д.Ю. (2021). *Нариси історії Харківського політехнічного інституту*: конспект лекцій. Х.: ФОП Панов А.Н. 216 с.
3. Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». *Історія розвитку. 1885–2010* (2010). уклад.: В.І. Ніколаєнко, В.В. Кабачек, С.І. Мешкова [та ін.]; за ред. В.І. Ніколаєнка. Х.: НТУ «ХПІ». 408 с.
4. Гутник М.В. (2008). Міжнародні освітні проєкти Харківського політехнічного інституту в другій половині ХХ століття – на початку ХХІ століття. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Тематичний випуск: Історія науки і техніки*. Х.: НТУ «ХПІ». Вип. 8. С. 176 – 181.
5. Гутник М.В. (2015). Українська технічна еліта в Європейському науковому просторі: співпраця вчених Харківського практичного технологічного інституту з вищими технічними школами Західної Європи (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.). *Українознавчий альманах*. Вип. 18. С. 150 – 152.
6. Gutnyk M., Chrzan K.L. (2020). 135 lat Politechniki Charkowskiej. *Zeszyty Naukowe Wydziału Elektrotechniki i Automatyki Politechniki Gdańskiej Nr 70, V Sympozjum Historia Elektryki* (Białystok, 9-10 listopada 2020). S. 17 – 21. DOI: 10.32016/1.70.02.
7. Dvorkin I., Kharchenko A., Telukha S. (2020). The establishment of the Kharkiv Practical Technological Institute in the context of modernization. *Історія науки і техніки*. Т. 10. Вип. 2. С. 266 – 280.
8. Бадан А.А., Блошенко О.І., Бурера З.В. [та ін.]. (2017). *Факультет соціально-гуманітарних технологій НТУ «ХПІ». Історія. Досягнення. Перспективи*; під заг. ред. А.В. Кіпенського; Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». Х.: Друк. Мадрид. 203 с.
9. Скляр В.М., Гутник М.В. (2013). Про проведення Всеукраїнської науково-практичної конференції «Кирпичовські читання в історії науки і техніки». *Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Сер.: Історія науки і техніки*. №10. С. 185–188. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vcpint_2013_10_26

10. Сайт кафедри українознавства, культурології та історії науки. Retrieved from <https://web.kpi.kharkov.ua/ukin/>
11. Сайт Навчально-наукового інституту Соціально-гуманітарних технологій. Retrieved from <https://web.kpi.kharkov.ua/sgt/uk/uaabout/#>
12. Анучина Л.В. Лозовий Віктор Олексійович (2016). *Енциклопедія Сучасної України*. Редкол. : І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-56276>
13. Бесов Л.М. (2013). Гуманітарна складова підготовки кадрів у Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут». *Питання історії науки і техніки*. № 3. С. 13 – 19.
14. Projekt "Open Education Resources with Ukraine". Retrieved from https://av.tib.eu/search?q=gutnyk&f=publisher%3Bhttp%3A%2F%2Fav.tib.eu%2Fresource%2Fukrainian_studies_culturology_and_history_of_science_department

References (transliterated)

1. 135 rokiv Natsionalnomu tekhnichnomu universytetu «Kharkivskiy politekhnichnyi instytut». *Istoriia ta suchasnist* (2020). Nats. tekhn. un-t «Kharkiv. politekhn. in-t» ; zah. red. Ye.I. Sokola. Kh. : Raryety Ukrainy. 332 s.
2. Zhurylo A.H., Zhurylo D.Yu. (2021). *Narysy istorii Kharkivskoho politekhnichnoho instytutu : konspekt leksii*. Kh. : FOP Panov A.N. 216 s.
3. Natsionalnyi tekhnichnyi universytet «Kharkivskiy politekhnichnyi instytut». *Istoriia rozvytku. 1885–2010* (2010). ukld.: V.I. Nikolaienko, V.V. Kabachek, S.I. Meshkovaia [ta in.] ; za red. V.I. Nikolaienko. Kh. : NTU «KhPI». 408 s.
4. Hutnyk M.V. (2008). *Mizhnarodni osviti proekty Kharkivskoho politekhnichnoho instytutu v druhii polovyni KhKh stolittia – na pochatku KhKhI stolittia*. Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI». *Tematychnyi vypusk: Istoriia nauky i tekhniki*. Kh. : NTU «KhPI». Vyp. 8. S. 176 – 181.
5. Hutnyk M.V. (2015). *Ukrainska tekhnichna elita v Yevropeiskomu naukovomu prostori: spivpratsia vchenykh Kharkivskoho praktychnoho tekhnolohichnoho instytutu z vyshchymy tekhnichnymy shkolamy Zakhidnoi Yevropy* (kin. KhIKh – poch. KhKh st.). *Ukrainoznavchy almanakh*. Vyp. 18. S. 150 – 152.

6. Gutnyk M., Chrzan K.L. (2020). 135 lat Politechniki Charkowskiej. *Zeszyty Naukowe Wydziału Elektrotechniki i Automatyki Politechniki Gdańskiej Nr 70, V Sympozjum Historia Elektryki* (Białystok, 9-10 listopada 2020). S. 17 – 21. DOI : 10.32016/1.70.02.
7. Dvorkin I., Kharchenko A., Telukha S. (2020). The establishment of the Kharkiv Practical Technological Institute in the context of modernization. *Istoriia nauky i tekhniki*. T. 10. Vyp. 2. S. 266 – 280.
8. Badan A.A., Bloshenko O.I., Bureha Z.V. [ta in.]. (2017). *Fakultet sotsialno-humanitarnykh tekhnolohii NTU «KhPI»*. *Istoriia. Dosiahnennia. Perspektyvy* ; pid zah. red. A.V. Kipenskoho ; Nats. tekhn. un-t «Kharkiv. politekhn. in-t». Kh. : Druk. Madryd. 203 s.
9. Skliar V.M., Hutnyk M.V. (2013). Pro provedennia Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Kyrychovski chytannia v istorii nauky i tekhniki». *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI»*. Ser. : *Istoriia nauky i tekhniki*. № 10. C. 185–188. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vcpint_2013_10_26
10. Sait kafedry ukrainoznavstva, kulturolohii ta istorii nauky. Retrieved from <https://web.kpi.kharkov.ua/ukin/>
11. Sait Navchalno-naukovoho instytutu Sotsialno-humanitarnykh tekhnolohii. Retrieved from <https://web.kpi.kharkov.ua/sgt/uk/uaabout/#>
12. Anuchyna L.V. Lozovyi Viktor Oleksiiovich (2016). *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. Redkol. : I.M. Dziuba, A.I. Zhukovskiy, M.H. Zhelezniak [ta in.] ; NAN Ukrainy, NTSh. K. : Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-56276>
13. Biesov L.M. (2013). *Humanitarna skladova pidhotovky kadrov u Natsionalnomu tekhnichnomu universyteti «Kharkivskiy politekhnichnyi instytut»*. *Pytannia istorii nauky i tekhniki*. № 3. C. 13 – 19.
14. Projekt "Open Education Resources with Ukraine". Retrieved from https://av.tib.eu/search?q=gutnyk&f=publisher%3Bhttp%3A%2F%2Fav.tib.eu%2Fresource%2Fukrainian_studies_culturology_and_history_of_science_department

Надійшла (received) 01.04.2025

Відомості про авторів / About the Authors

Тверитникова Олена Євгенівна (Olena Tverytnykova) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри українознавства, культурології та історії науки; Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6288-7362>

Дворкін Ігор Володимирович (Ihor Dvorkin) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри українознавства, культурології та історії науки; Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9190-8265>

Гутник Марина Валеріївна (Maryna Gutnyk) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри українознавства, культурології та історії науки; Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2723-2755>